

Jorge Luis Borges, a gaucsó.

1899. augusztus 25-én, talán éppen azokban az órákban, amikor Nagyváradon ünnepélyes külsőségek közepette felavatták a mosolyra ingerlő sorsú cári lovaskapitány, Rulikovszky Kázmér emléktábláját, a dél-amerikai metropoliszban, Buenos Airesben világra jött Jorge Luis Borges, a gaucsó. Mint marhahajcsár kifejezetten hátrányos helyzetű volt; nem elég, hogy ismerte apját, de szerette, tisztelte is a megértő, finom embert, aki pszichológus volt és angoltanár. Borges, a gaucsó 1935-ig megtanulta kívülről, hátulról visszafelé olvasva az Ó- és Újtestamentum könyveit, Dante *Isteni Színjátékát*, s bár nem tudta, hogy ki, mikor, milyen nyelven írta, Kossuth Lajos összes iratait. Akkor aztán – mert érezte, hogy hamarosan megvakul – írógépe nyergébe pattant, övébe tűzött két félelmetes aforizmat, és elvágtatott a pampára. Féktelen jókedvében germán sagákat kántált, betyárdalokat énekelt Borges, a gaucsó; szállt, röpült a szilaj nótá a végtelen, füves puszták felett:

Engem hívnak Fábián Pistának,
Ki is állok hetvenhét zsandárnak...

Egy kép: A Paraná alföldje, a pampa. A marhabőr, a barbár szilaj-pásztorok és Grant kapitány gyermekeinek földje. Borges egy rancsó előtt áll, mate-teát szürcsöl, s résnyire szűkített szemmel figyeli a kerek rónaságot. Borzas haját tépi, cibálja a nyugati, keleti, déli, valamint északi szél. Gyanakszik magára. Arra gondol, hogy ez a táj, ez a pampa ugyan érdekes, s neki, a gaucsónak iszonyatos boldogságot kell éreznie, hogy végre itt lehet – szó se róla, érzi is –, de vajon nem ugyanolyan-e ez, mint amikor egy élénk fantáziájú ember szerelemre lobban a csak hallo-másból ismert nő iránt? Nem az általános kerekedik-e fölébe az egyéni jellegnek, amelyet (mint a trágyadomb bűzét) csakis az általános miatt túrnek meg? Ez a motívum nagyon is gyakran fordul elő a perzsa és arab irodalomban! – gondolja magában Borges, a gaucsó.

Még egy kép: Hajnal. A gaucsó a pusztában áll. Erős markában egy úgynevezett „karikás ostor”. Pörgeti, pörgeti, de nem durran az istennek (Allahnak, Buddhának, Izisznek, a mennydörgő Thornak, Hermésznek, még Schopenhauernak) sem. Paül Groussac, Swift és Voltaire műveit tanulmányozva az a benyomás alakult ki bennem, hogy a szitkozódás több mint műfaji kérdés. A sértő ugyanis sértetté válhat, minden szó ellene fordítható. Ez a félelem óvatosságra készítet – morogja Borges, a gaucsó, s elhatározza: ha az utolsó kísérlet sikerülne is, a maláj és a magyar irodalommal csak azért sem foglalkozik behatóbban... Lendül a kar: vinnyog, dörren a nehéz száj. A gaucsó most nyeregbe veti magát, és frógépe vékonyába vágva sarkantyúit elnyargal, hogy összeterelje a füves pusztán elbitangolt vad nosztalgiákat.

Azon a szárított hal szagú, napsütötte pampai hajnalon született meg Borges, a kegyetlen. Miután több hétig tartó merőleges, párhuzamos és vízszintes, végül függőleges hajszában összeterelte a csordát, kiválogatta a legszebb példányokat; megnyúzta, kibelezte, majd amúgy nyersen befalta őket. Azután sorban a többit, a satnyábbakat is, mind az utolsó szálig. A gaucsó csak néztek, senki sem mert szólani... Mert félelmetes hírre tett szert addigra Borges, a nagy gaucsó; a legöregebb férfiak sem emlékeztek rá, hogy látták volna valakit, akinek vérszomja az övéhez fogható lett volna. Kedvtelésből ontott vért: ölt a legjelentéktelenebbnek tűnő apróságért is. Elég volt egy túl harsány jelző, egy hibásan értelmezett zénóni gondolat, egy kellőképpen meg nem alapozott metafizikus fejtegetés – mondjuk a lét dimenzióiról –, s máris előrántotta borotvaélesre köszörült aforizmáinak egyikét...

Sokáig, nagyon sokáig élte Borges, a gaucsó a pampák vad, barbár életét. Még férfikorának delelőjén sem tartott, amikor valóban megvakult; azonban ez egyáltalán nem zavarta, mert ugyanúgy látott azután is. Akart, s tudott is győzni; egészen addig, míg egy televény illatú éjszakán be nem kopogtatott a rancsó ablakán egy ismeretlen. A küzdelem rövid és dicstelen volt, mint egy lezuhanó bárd. Abban a rövid éjben kilenc késszúrást ejtett Borges testén az idegen; mind a kilenc seb halálos volt.

A mítosz törvényeinek tudatos megsértése, a tipizált hős szájhagyomány által kanonizált jogainak semmibe vétele okozta halálomat. Borges ölt meg, az fró. A törvény szerint mindig a helyi bajnok diadalmaskodik. De a kérdés etikai oldalát nézve sem juthatunk más következtetésre; a helyi hős győzelme szükségszerű lenne, hiszen a hőstörténetekben szereplő kihívások hallgatólagos megbélyegzése rejtezik diadalában, ami – s ez lenne leginkább kedvünkre való – azt a komor, gyászos véleményt is

takarhatja, hogy balsorsának mindig maga az ember az okozója, úgy, ahogy az Odüsszeusszal is történt Danténál A Pokol huszonhatodik énekében – gondolta magában Borges, a gaucsó, miközben sietett hazafelé Buenos Airesbe, hogy levesse véres ruháit. Vonatra kapaszkodott a legközelebbi vasútállomásn, s a kupé sarkába húzódba elaludt; álmában ezt mormolta:

„ atdagem sáM bboj gém ygav ,gallisc ój ah
 ,ejlészefle agamnő téscnik ygoheh
 ,arkatu zssor nejnem en ,tékéf meklel
 ,korí tima ,noza avluko ,monov
 arbbasorozs ,mattál tim ,návlodnogár s
 ,korís arjú tsom sé rokka matrís jaH”

Még egy kép, az utolsó: Íróasztal, írógép, benne papír. Két kéz... Most megmozdulnak... Én, Borges, írok. Borgesről, az íróról írok, aki Borgesről, a vak gaucsóról ír. Azt írja, hogy a vak gaucsó, abban a városban, Buenos Airesben a tangóról ír. Ezt írja: Mindig utáltam a katonákat. Pedig gazdag katonai hagyományunk van; Dél-Amerika függetlenségét jórészt argentinok vívták ki. Mégis, ha egy argentin hősnek képzelet magát, nem a katonai múlttal azonosul, hanem a Gaucsó és a Betyár legendás alakjával. Az argentin ember azért lel jelképre a gaucsóban, mert a szájhagyományban továbbélő gaucsó-vitézség nem szolgál semmiféle ügyet: önmagában érték. Rebellisnek látja a gaucsó és a betyár alakját. Az argentin nem azonosul az állammal. Az argentin igazi individuum, nem állampolgár. Az állam valójában absztrakció, az állam személytelen; az argentin pedig csak személyes viszonyt fog föl. Rossz tréfának véli az olyan aforizmákat, mint a hegeli mondás, miszerint „az Állam az erkölcsi egész megvalósítása”. Az argentin szemében a barátság szenvedély, a rendőrség pedig maffia. Mélységesen igazolja ezt az argentin irodalom egyik nevezetes éjszakája: az a reménytelen éj, melyen egy csendőrőrmester elkiáltotta magát, hogy nem hajlandó részt vállalni egy igazi férfi meggyilkolásában, s átállva a rene-gát Martin Fierro oldalára, saját katonái ellen lépett harcba...

SZALAY GYÖRGY